

Thematic Analysis of the Script and Calligraphic Motifs on the Two Historical Wooden Doors of Imamzadeh Sultan-Ali in Mashhad Ardehal, Kashan

Seyede Narges Hosseini

M. A. graduate in Islamic Art, Department of Arts, Faculty of Arts, Soore University, Tehran, Iran
 (Corresponding Author). Email: n.hosseini@soore.ac.ir

Alireza Sheikhi

Associate Professor, Department of Handicrafts, Faculty of Applied Arts, Iran University of Arts, Tehran, Iran. Email: a.sheikhi@art.ac.ir

Received: 11/05/2025

Accepted: 23/07/2025

Abstract

The shrine of Imamzadeh Sultan Ali (peace be upon him), located in the village of Ardehal in Kashan County, holds a prominent position due to its historical and cultural background. This complex is significant because of the Qali-shuyan ritual, as well as the valuable works dating from different historical periods that it houses. The aim of this study is to analyze the motifs and inscriptions on the surviving wooden doors of this shrine and to examine the decorative elements employed on them. Accordingly, it seeks to answer the following questions: What inscriptional themes are found on the doors dating from the Timurid and Safavid periods at the shrine of Imamzadeh Sultan Ali (peace be upon him)? What types of decorations were executed on these doors? Using a descriptive-analytical and historical methodology, this study examines the wooden doors of the Ravaq-e Sofeh al-Safa, the entrance to the former school, and the Dar-e Cheraghkhaneh at the shrine of Imamzadeh Sultan Ali (peace be upon him) in Mashhad-e Ardehal. By consulting library sources and documentary materials, it also investigates the historical details associated with these doors. The findings indicated that the inscriptions on the entrance door of the former school contained religious themes, based on Qur'anic verses and hadiths, alongside historical information such as the name of the donor, the wood-carving master, and the year of construction. In contrast, the inscriptions on the door of the Ravaq-e Sofeh al-Safa were found to be predominantly historical, including the names of artists and donors, the reigning monarch, and titles commonly used during the Safavid period. The decorations on the entrance door of the former school, consistent with the artistic styles prevalent during the Timurid period, featured geometric designs combined with calligraphy. The door of the Ravaq-e Sofeh al-Safa bore geometric and vegetal motifs and reflected aspects of the Safavid art and concepts associated with Shiism. The Dar-e Cheraghkhaneh was not found at the Imamzadeh, and its inscriptions were merely examined on the basis of the surviving documents.

Keywords: wood-carved door, Kashan woodcarving, Timurid woodcarving, Safavid woodcarving, Imamzadeh Sultan Ali (peace be upon him), Mashhad-e Ardehal

Extended Abstract

Introduction

The village of Mashhad-e Ardehal is renowned for housing the shrine of Imamzadeh Sultan-Ali and hosting the annual carpet-washing ritual (Qali-shuyan). Historical evidence suggests the original structure of this shrine dates to the Seljuk period, with tilework from the 6th century AH. The complex also preserves Safavid-era tiles, plaster inscriptions from 1318 AH, Qajar-era paintings, Safavid stalactite vaulting (Muqarnas), and Qajar mirror-work. While various artistic elements of this complex have received academic attention, its historical wooden doors have never been independently investigated. Although historical documents indicate that the shrine originally possessed more wooden doors, only have two genuine examples survived. This study examines these two remaining doors in terms of their decorative motifs and textual inscriptions, addressing two questions: What are the primary thematic contents of the inscriptions on the Timurid and Safavid doors of Imamzadeh Sultan-Ali?, and what types of artistic decoration have been applied to these doors?

Materials and Methods

This study employs a descriptive-analytical and historical methodology. Data collection involved field research, including physical examinations and high-resolution photography of surviving artifacts. It was complemented by archival research, using historical documents and library resources. The research conducted for all surviving historical doors of the complex: (1) the former school entrance door, currently at the women's courtyard entrance; (2) the Soffat al-Safa portico door at the men's entrance, and (3) the Cheragh-Khaneh (Lamp House) mosque door. The third door could not be located on-site and was studied entirely through historical texts. The remaining two doors were directly examined and photographed by the authors.

Research Findings

The entrance door of the former school (Dated 830 AH): This door was one of the numerous Timurid- wooden artifacts survived in Kashan, reflected strong patronage of religious construction after the 9th century AH. Timurid woodwork typically combines abstract plant ornaments with calligraphy. This door exemplified the same ornaments, along with a text—in Thuluth and Rika-like scripts— as the primary decorative element over plain backgrounds.

- **Inscriptional Themes:** The door includes eight Quranic verses, the names of the Ahl al-Bayt (with "Ali" repeated ten times, notably in a cruciform pattern), a salutation upon the Fourteen Infallibles, and two Hadith by The Prophet— including "I am the city of knowledge and Ali is its gate." These inscriptions reflected clear Shiite devotion. They also recorded the names of woodworkers (Master Abdul-Aziz and his colleague Husein), the donor (Ala al-Din Huseini Qomi), seven lines of Persian poetry, and a date, 830 AH — corresponding to the reign of Shahrukh Shah Timurid.

- **Decorations:** The central panels featured geometric patterns based on the eight and four-pointed star knot (Gereh), filled with simple arabesque (Eslimi) carvings. The use of number eight carried Islamic symbolism, referring to the eight angels that bear the divine throne (Surah Al-Haqqah, Verse 17).

The Entrance Door of the Soffat al-Safa Portico (Dated 950 AH): Unlike the Timurid door, this door contained no Quranic verses or Hadith. Its inscriptions focused entirely on historical and political data. Four round plaques provided identical historical information, while upper and lower panels recorded the name of the ruling monarch, the date, and the donor. The text mentioned Shah Tahmasp Safavi and named Ali Beg Takalu as the regional governor. Shah Tahmasp used Shiism as a political foundation and actively supported Persian arts. Woodcarving under his rule developed distinct stylistic traits, particularly the use of bold Thuluth scripts combined with intricate ten-pointed knot patterns (Gereh-e Dah-e Tond).

- Decorations: Both doors featured a ten-pointed sunburst knot (Shamseh) decorated with floral motifs. The borders were considerably more complex than those of the Timurid door, integrating dense arabesque (Eslimi) and floral scroll (Khatai) patterns, resembling the margins of Shah Tahmasp-era court carpets. Prominent motifs included the Shah-Abbasi flower, cloud arabesques, and cypress structures. These decorations closely parallel 16th-century Safavid vase-technique carpets, confirming a shared visual language between Safavid textiles and woodwork.

Conclusion

The two doors have revealed clear epigraphic and decorative shifts across periods. The Timurid door (830 AH) has prioritized religious and Shiite content — Quranic verses, prophetic traditions, and devotional blessings — alongside records of the donor and craftsmen. The Safavid door (950 AH) has shifted toward political content, documenting the artist, donor, governor, and Shah Tahmasp, using Safavid administrative titles.

In terms of ornamentation, the Timurid door has relied on calligraphy and simple arabesques within basic geometric structures. The Safavid door has displayed an advanced combination of complex geometric, arabesque, and Khatai floral patterns across multiple nested frames with metal fittings. This reflects the mature influence of the Safavid court arts on Kashan woodcarving —an evolution toward greater complexity while preserving spiritual and cultural implications within its geometry.

دو فصل نامه علمی کاشان شناسی، بهار و تابستان ۱۴۰۴
دوره ۱۸، شماره ۱ (پیاپی ۳۴)، صفحات: ۱۳۱-۱۵۸
مقاله علمی ترویجی

تحلیل مضمونی نقوش و کتیبه‌های درهای چوبی تاریخی امامزاده سلطان علی (ع) مشهد اردهال کاشان

سیده نرگس حسینی *

علیرضا شیخی **

چکیده

بقعه امامزاده سلطان علی (ع) واقع در روستای اردهال از توابع شهرستان کاشان به دلیل سابقه تاریخی و فرهنگی خود از جایگاه والایی برخوردار است. این مجموعه به واسطه آیین قالیشویان و هم‌چنین دارابودن آثار ارزشمندی از ادوار مختلف، حائز اهمیت است. هدف این تحقیق تحلیل نقوش و کتیبه‌های موجود بر درهای چوبی بازمانده در این بقعه و بررسی تزیینات به‌کاررفته در آن‌ها است. از این رو، در پی یافتن پاسخی برای پرسش‌های زیر است: درهای متعلق به دوره‌های تیموری و صفوی در امامزاده سلطان علی (ع) دارای چه مضامین کتیبه‌ای هستند؟ و چه نوع تزییناتی روی این درها اجرا شده است؟

این مطالعه با بهره‌گیری از روش توصیفی تحلیلی و تاریخی، درهای چوبی «رواق صفا الصفا»، «ورودی مدرسه سابق» و «در چراغ‌خانه» در حرم امامزاده سلطان علی (ع) مشهد اردهال را مورد بررسی قرار داده و با مراجعه به منابع و اسناد کتابخانه‌ای، به واکاوی جزئیات تاریخی مرتبط با آن‌ها پرداخته است. یافته‌ها حاکی از آن است که کتیبه‌های به‌کاررفته در در ورودی مدرسه سابق شامل مضامین دینی با تکیه بر آیات قرآنی و احادیث است و در کنار آن، اطلاعاتی تاریخی نظیر نام شخص واقف، استاد منبت‌کار و سال ساخت نیز ثبت شده است. در مقابل، کتیبه‌های در رواق صفا الصفا بیش‌تر جنبه تاریخی داشته و شامل نام هنرمندان، واقفان، پادشاه وقت و عناوین رایج در عصر صفوی می‌شود. تزیینات در ورودی مدرسه سابق، هماهنگ با شیوه‌های رایج در روزگار تیموری، دارای طرح‌های هندسی تلفیق‌شده با خوشنویسی است. در رواق صفا الصفا نقوش

* فارغ‌التحصیل کارشناسی‌ارشد هنر اسلامی، گروه هنر، دانشکده هنر، دانشگاه سوره، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)
n.hosseini@soore.ac.ir
** دانشیار، گروه صنایع دستی، دانشکده هنرهای کاربردی، دانشگاه هنر ایران، تهران، ایران. a.sheikhi@art.ac.ir

هندسی و گیاهی دارد. جلوه‌هایی از هنر دوره صفوی و مفاهیم مرتبط با تشیع را بازتاب می‌دهد. در چراغ‌خانه در امامزاده یافت نشد و تنها براساس اسناد باقی‌مانده، کتیبه‌های آن مورد بررسی قرار گرفته است.

کلیدواژه‌ها: در منبت، منبت‌کاری کاشان، منبت تیموری، منبت صفوی، امامزاده سلطان‌علی(ع) مشهد اردهال.

۱. مقدمه

شهرستان کاشان و روستاهای اطراف آن دارای بقاع و امامزاده‌های متعددی هستند که به دلیل وجود آثار هنری دوره‌های مختلف تاریخی، از ارزش فرهنگی و هنری بسیار بالایی برخوردارند. روستای اردهال به سبب وجود بقعه امامزاده سلطان‌علی(ع) و مراسم قالی‌شویی که سالانه در این مکان برگزار می‌شود، معروف است. به گفته راوندی (۱۳۳۴)، احتمالاً بنای این امامزاده مربوط به دوره سلجوقی بوده و کاشی‌کاری‌هایی از قرن ششم هجری در این بنا مشاهده می‌شود. همچنین کاشی‌های خشتی با زمینه لاجوردی از دوره شاه‌سلطان حسین صفوی نیز موجود است و در داخل بقعه و دیوارهای آن با طرح‌های اسلیمی از زمان قاجار نقاشی شده و کتیبه گچی دور سقف مربوط به سال ۱۳۱۸ هجری است. از دیگر آثار موجود در این بنا، مقرنس‌کاری‌هایی است که در ایوان صنفه مربوط به دوره صفویه بوده و بخش دیگری از ایوان نیز شامل آیینه‌کاری‌هایی است که از دوره قاجار باقی‌مانده است. در کنار تمامی آثار دیگر این بقعه، این پژوهش قصد دارد به معرفی و بررسی درهای چوبی باقی‌مانده در آن، از منظر نقوش و کتیبه‌های ثبت‌شده بپردازد. این مقاله به دنبال پاسخ به این سؤال‌ها است که: «درهای متعلق به دوره‌های تیموری و صفوی در امامزاده سلطان‌علی(ع) دارای چه مضامین کتیبه‌ای هستند؟ و چه نوع تزییناتی روی این درها اجرا شده است؟»

با توجه به شهرت و جایگاه تاریخی مذهبی این امامزاده و اهمیت مراسم مذهبی سالانه آن، نیز موقوفات ارزشمند موجود در بقعه، پژوهش‌هایی در راستای معرفی این مکان و برخی آثار هنری آن انجام شده است؛ اما تاکنون درهای چوبی آن دست‌مایه یک مطالعه مستقل و روش‌مند قرار نگرفته است. این در حالی است که کتیبه‌های ثبت‌شده روی آثار، به شناخت اعتقادات دینی مردم منطقه و میزان ارادتشان به اصول و باورهای دینی کمک می‌کند. در گزارش اسناد و کتب تاریخی تعداد این درها بیش‌تر بوده، اما امروزه تنها دو نمونه باقی‌مانده است و دیگر درها با

نمونه‌های جدیدتر جایگزین شده‌اند. این نکته نیز ضرورت پرداختن به جزئیات این درها، تزیینات به‌کاررفته و اسامی ثبت‌شده در کتیبه‌ها را تأیید می‌کند.

۱-۱. روش تحقیق

این پژوهش به روش توصیفی تحلیلی و تاریخی، درهای چوبی را مورد مطالعه قرار داده است. ابتدا به صورت میدانی از درها عکاسی، پس از توصیف جزئیات ثبت‌شده روی این آثار، با استناد به منابع و اسناد کتابخانه‌ای، جزئیات تاریخی آن‌ها بررسی شده است. جامعه آماری این پژوهش درهای باقی‌مانده در بقعه امامزاده سلطان‌علی (ع) است که عبارت‌اند از: «درِ مدخل مدرسه سابق» که اکنون در ورودی صحن خواهران نصب شده است؛ «درِ صفه‌الصفاء» که در ورودی برادران قرار دارد؛ و درِ مسجد پشت سر مرقد، معروف به «چراغ‌خانه» که در بازدید میدانی صورت‌گرفته اثری از درِ تاریخی «چراغ‌خانه» یافت نشد و تمامی اطلاعات مرتبط با این در از کتب و اسناد تاریخی برداشت شده است. لازم به ذکر است که تمام آثار توسط نگارندگان، با بازدید از محل، مطالعه و عکاسی شده‌اند.

۲-۱. پیشینه تحقیق

عمده مطالعاتی که تاکنون در مورد آثار امامزاده سلطان‌علی (ع) انجام شده است، ذیل تحقیقات مرتبط با شهرستان کاشان قرار می‌گیرد؛ تنها برخی پژوهش‌ها به صورت تاریخی به معرفی سنت و مراسم‌های این امامزاده یا معرفی شخص او پرداخته‌اند. تاکنون درهای باقی‌مانده در این امامزاده به صورت جزئی و مجزا مورد مطالعه قرار نگرفته‌اند.

شیخی و کیان‌فرد (۱۴۰۴ب) در مقاله‌ای با عنوان «بازخوانی مضمونی کتیبه درهای چوبی بقاع متبرکه کاشان»، پس از معرفی درهای چوبی موجود در امامزاده‌های کاشان، به بررسی مضمونی کتیبه‌های این درها پرداخته‌اند. صادقی علوی (۱۴۰۳) نیز در مقاله «بررسی قدیمی‌ترین سند تاریخی در رابطه با مشهد امامزاده علی‌بن باقر»، با مطالعه و معرفی دیوان ابوالرضا راوندی، اطلاعات تاریخی مفیدی در خصوص این امامزاده به دست داده است.

کاکاوند (۱۴۰۱) در مقاله‌ای با عنوان «قالی به مثابه عنصر فرهنگی در مناسک نمادین قالی‌شویی مشهد اردهال»، جزئیاتی تاریخی از این بقعه ارائه و آداب و سنت قالی‌شویی در آن را محور اصلی پژوهش قرار داده است.

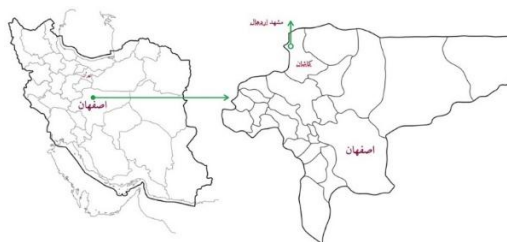
باریکرسفی (۱۳۹۴) در مقاله‌ای با عنوان «واکوی کتابچه موقوفات امامزاده علی‌بن محمد باقر علیه‌السلام (مشهد ارده‌ال کاشان)»، موقوفات باقی‌مانده در این بقعه را بررسی کرده، اطلاعات تاریخی در خصوص واقفان و خُدام امامزاده ارائه می‌دهد.

فرچانلو (۱۳۸۴) در مقاله «امامزاده سلطان‌علی(ع) مشهد ارده‌ال»، بخشی از آثار هنری این امامزاده را معرفی کرده و به دره‌های مورد مطالعه در این پژوهش نیز پرداخته است، اما تنها بخشی از کتیبه‌ها را خوانده که تعدادی از آن‌ها نیز نادرست است.

همان‌طور که ذکر شد، تاکنون پژوهشی در راستای معرفی دره‌های چوبی این بقعه انجام نشده و جزئیات تزیینات آن‌ها مورد بررسی قرار نگرفته است. از این‌رو، مقاله پیش‌رو به این نکته خواهد پرداخت.

۲. موقعیت جغرافیایی

مشهد ارده‌ال به مجموعه‌ای از روستاهای متعدد گفته می‌شود که در فاصله ۳۵ کیلومتری غرب کاشان و در مجاورت سلسله‌کوه‌های ارده‌ال قرار دارند. پیش از ورود اسلام، در این کوه‌ها آتشکده‌ای برای دعا و نیایش مردم وجود داشته است. به نظر می‌رسد به دلیل وجود این نیایشگاه‌های کوهستانی، این کوه‌ها را «آردهار» یا «آرده‌ال»، یعنی کوه‌های مقدس، نامیده‌اند (بلوک‌باشی، ۱۳۸۳، ۲۶۳). از سوی دیگر، قمی با ذکر اسناد حدیث روایت می‌کند که موسی‌بن خزر ج گفت: «من شنیدم از ابوالحسن الرضا علیه‌السلام که او مرا گفت: «روزی از روزها موضعی که آن را ورارده‌ار (ارده‌ال) گویند، می‌دانی و می‌شناسی؟»، گفتم: «بلی، مرا در آن موضع دو ضیعه است». ابوالحسن الرضا گفت: «بدان ملازم باش و متمسک شو» و فرمود سه نوبت که: «نَعْمَ الْمَوْضِعُ وَرَارْدِهَار»؛ یعنی نیک موضعی است ورارده‌ار» (قمی، ۱۳۸۵: ۹۷).

تصویر ۱. موقعیت جغرافیایی روستای ارده‌ال در نقشه ایران، مأخذ: حسینی، با‌طراحی از نقشه ایران.

اما این مکان امروزه به سبب بقعه امامزاده سلطان‌علی بن محمدباقر معروف است. بقعه اصلی این امامزاده به قرن ششم هجری بازمی‌گردد و در ادوار مختلف مورد مرمت و بازسازی قرار گرفته است. اما شخص امامزاده داستان دیگری دارد که بی‌ارتباط با مراسمی نیست که امروزه در این بقعه برگزار می‌شود. گفته می‌شود که مردم کاشان از امام محمدباقر (ع) درخواست کردند تا پسرش سلطان‌علی را برای تبیین راه و رسم دین به فین بفرستد. با گذشت زمان وی محبوبیتی شگرف بین مردم پیدا کرد و سبب حسادت حارث، حاکم اردهال، ملقب به زرین‌کفش گردید. از پی این ماجرا حارث نامه‌ای به ازرق، والی قم، می‌فرستد و ازرق نیز سر امامزاده را طلب می‌کند و از این‌جا جنگی ده‌روزه بین سپاه حارث و یاران امامزاده شکل می‌گیرد (...). ماجرا از آن‌جا آغاز می‌شود که در روز سوم شهادت امامزاده مردم فین پیکر وی را در یک تخت قالی می‌گذارند و برای غسل به جوی آبی می‌برند که امروزه به نهر شازده‌حسین معروف است. در روایتی دیگر آمده که بدن امامزاده پاره‌پاره و خونین بوده است؛ از این‌رو، مردم فین بدون آن‌که بدن او را غسل دهند، او را روی قالی گذاشته، به خاک می‌سپارند. پس از آن، قالی را که به خون امامزاده آغشته شده بود، در جوی آب می‌شویند و غسل می‌دهند (همان، ۱۳۸۵، ۱۰۳).

کاشان یکی از شهرهای باسابقه در طول تاریخ تشیع به‌شمار می‌رود. می‌توان پیشینه تشیع را در این شهر به قرون نخست هجری نسبت داد (همان، ۱۳۸۵: ۱۰۷). پیشینه تشیع در دوره‌های مختلف تاریخی در این شهر سبب شده تا عالمان دینی متعددی به تدوین و ترویج فرهنگ شیعه در این منطقه بپردازند (صادقی‌علوی، ۱۳۹۹، ۶۷-۶۶).

به‌طور مثال دوره حکومت سلاجقه در ایران یکی از مهم‌ترین دوره‌های تاریخی شهر کاشان است. گرچه حکومت سلاجقه سنی‌مذهب بوده است، اما در این بازه زمانی علمای شیعه مشهوری در شهر کاشان می‌زیستند که از جمله آنان خاندان راوندی است. دیوان ابوالرضا راوندی که شامل اشعاری به زبان عربی است، ضمن بیان تاریخ سیاسی، بسیاری از روستاها و مناطق اطراف کاشان را در اشعارش نام برده و اقدامات برخی رجال سیاسی هم‌عصر خود را نیز ذکر کرده است. به‌طور مثال در قصیده‌ای به هجوم سلاجقه به مشهد اردهال و آرامگاه امامزاده علی بن باقر (ع) اشاره کرده است؛ پس از آن نیز به تجدید بنای ساختمان این امامزاده توسط مجدالدین راوندی پرداخته است (مشهدی‌نوش‌آبادی، ۱۳۸۴، ۹۵-۹۲). در این قصاید، وی به سادات و مناطق شیعه‌نشین کاشان نیز اشاره کرده است (صادقی‌علوی، ۱۳۹۹، ۷۰).

تصویر ۲. نمای خارجی امامزاده سلطان‌علی(ع)، مشهد اردهال، کاشان، مأخذ: نگارندگان.

۲-۱. آثار امامزاده

بنا بر گفته سیدابوالرضا راوندی (متوفی ۵۸۸ ه‍.ق) بنای اولیه گنبد، بارگاه، صحن و سرای آن لاقفل از ابنیه عهد سلاجقه بزرگ (قرن ششم ه‍.ق) و از جمله بناهای خیریه فراوانی است که مجدالدین عبیدالله کاشانی (متوفی ۵۳۵ ه‍.ق) بنا نهاده است (نراقی، ۱۳۸۲: ۹۸).

بناهای مهم آستانه عبارتند از: گنبد مدور متعلق به عهد سلجوقی که پوشش روی آن با خشت و کاشی زرد طلایی‌رنگ است و با نقش‌ونگار اسلیمی و بوته‌های الوان تزیین شده. ساقه گنبد با کاشی معرق بسیار زیبای مقرنس‌کاری متعلق به عهد صفوی است. در زیر مقرنس‌ها سوره «اِنَّا فَتَحْنَا» به خط ثلث سفید بر زمینه آبی لاجوردی ثبت شده و پایین آن نیز کتیبه دیگری با کاشی سبز و سرمه‌ای به خط کوفی «لا اله الا الله، محمد رسول الله، علی ولی الله» در ۱۶ ترک پایه گنبد تکرار شده است. دسته‌ها و دو گوشواره ایوان بزرگ و مناره‌های کوچک با کاشی‌های معرق دوره قاجار پوشیده شده و کتیبه‌ها و پشت‌بغل‌های این ایوان دارای کاشی‌های خشتی عهد صفوی است. داخل بقعه سقف و دیوارهایی نقاشی شده با طرح‌هایی از دوره قاجار دارد و کتیبه گچی دور سقف شامل سوره «عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ» به خط ثلث سفید بر متن لاجوردی است که در پایان آن رقم «کَتَبَهُ مُحَمَّدُ الْمُقِيمُ الْمُوسَوِي» و تاریخ ۱۱۱۸ ه‍.ق نوشته شده است. سردر ورودی حرم آینه‌کاری، و سنگ‌نوشته سردر صحن بزرگ فرمانی از شاه‌رخ‌میرزا و ابوالمعز‌میرزا به تاریخ ۸۹۳ ه‍.ق و به خط نسخ دارد (راوندی، ۱۳۳۴، ۲۴۶؛ نراقی، ۱۳۸۲، ۳۸۶؛ قرچانلو، ۱۳۸۴، ۷۹). در کنار دیگر آثار تاریخی و هنری آستانه که نراقی آن‌ها را ذکر می‌کند، نام درهای منبت چوبی نیز به چشم می‌خورد: در ورودی صفا صفا به سال ۹۵۰ ه‍.ق، در مدخل سابق مدرسه ۸۳۰ ه‍.ق، در مسجد پشت سر مرقد معروف به در چراغ‌خانه مربوط به سال ۷۹۴ ه‍.ق، و در ورودی به سمت حرم نیز در ایوان شرقی وجود دارد که به سال ۸۷۶ ه‍.ق مربوط است. در حال حاضر

از بین چهار در ذکر شده تنها دو در صفحه صفا و در مدخل سابق مدرسه در امامزاده باقی مانده است.

۲-۲. در ایوان، در مدخل مدرسه سابق (ورودی خواهران)

این در کتیبه‌های متعددی به خط مشابیه رقاع دارد و ابعاد آن ۲۷۰ در ۱۷۵ سانتی‌متر است. سال ساخت این در با استناد به کتیبه ثبت شده بر آن ۸۳۰ ه‍.ق و بانی ساخت آن نیز سید علاءالدین حسینی قمی، متولی مشهد اردهال، است. (تصویر ۴)

تصویر ۳. در مدخل مدرسه سابق، جبهه شرقی، امامزاده سلطان‌علی (ع)، مشهد اردهال، کاشان، مأخذ: نگارندگان.

تصویر ۴. کتیبه به متن «قد امر بترتیب هذه الابواب علاءالدین بن بادشاه الحسینی القمی تجاوز الله عن سیناته» در مدخل مدرسه سابق، امامزاده سلطان‌علی (ع)، مشهد اردهال، کاشان، مأخذ: نگارندگان.

۲-۳. در ورودی رواق صُفّه الصفا^۲:

در دیگری که در ورودی رواق صفه‌الصفا قرار دارد و رو به ضریح باز می‌شود، در کنار تزئینات گیاهی و هندسی، دارای کتیبه‌های متعددی نیز هست. بر هر لنگه این در، یک دَقّ الباب از جنس برنج نصب شده که عباراتی به خط نستعلیق بر آن حکاکی شده است.

تصویر ۵. در ورودی رواق صفه‌الصفا، جبهه جنوبی صحن صفا، امامزاده سلطان‌علی(ع)، مشهد اردهال، کاشان، مأخذ: نگارندگان.

۲-۴. در ایوان، در مدخل مدرسه سابق (ورودی خواهران)

این در به صورت قاب و صفحه ساخته شده و هر لنگه آن شامل دو خواب افقی (بالا و پایین) و یک قاب عمودی در مرکز لنگه است. بر لنگه سمت راست دماغه‌ای قرار دارد که با شش گل‌میخ فلزی ساده به در نصب شده است. قسمت بالا و پایین دماغه به صورت دوزنقه، و بدنه کلی آن استوانه‌ای ساخته شده است. در فاصله دو دوزنقه بالا و پایین، دو مربع نیز بر استوانه دماغه قرار دارد که بر آن، در کنار گل‌میخ فلزی، نقش گل چهارپَر نقش بسته است. هر سه قاب در یک لنگه یک قاب ساده مستطیل دارند که با میخ‌های فلزی ساده کوچک به در چفت شده است.

قاب افقی بالا در هر دو لنگه شامل نقش هندسی گره هشت تند است که به صورت قاب و صفحه بر در نصب شده است. قاب داخلی این نقش هندسی، آزاره‌بندی خطی است. قاب میانی هر دو لنگه شامل گره هشت و چهار لنگه بوده که به صورت آلت و لقط در یک صفحه مستطیلی عمودی بر در نصب شده است. لقطها با نقوش اسلیمی تزئین شده‌اند، اما به دلیل فرسایش چوب به صورت کامل واضح نیستند. برخی لقطها نیز دچار شکستگی و فرسایش هستند. قاب افقی پایین هر دو لنگه نیز شامل گره هندسی هشت و چهار لنگه تخمک‌دار است که قاب داخلی

آن آزاره‌بندی خطی ساده است. در قسمت بالا و پایین چهارچوب هر دو لنگه در، به صورت افقی، بست فلزی قرار دارد که با نقوش دایره‌ای تزئین شده است. این بست به صورت افقی در سراسر هر لنگه نصب شده و به نظر می‌رسد، جدای از بحث تزئین، برای استحکام در نیز مؤثر بوده است؛ زیرا شکاف‌هایی در قسمت بالای هر لنگه مشاهده می‌شود که با وجود این بست، از تخریب در جلوگیری شده است (تصویر ۶).

در قسمت پایین لنگه سمت چپ یک قفل و زنجیر قرار دارد. بر هر دو لنگه یک دق‌الباب با بدنه دایره‌ای محدب به شکل شمشه نصب شده است که قسمت بالایی آن که به شکل سرو طراحی شده و تزئینات بدنه آن صرفاً دایره‌هایی ساده است (تصویر ۷).

تصویر ۶. در مدخل مدرسه سابق، مأخذ: نگارندگان.

در فاصله هر سه قاب هر لنگه، کتیبه‌هایی به خط مشابه توقیع - رقاع ثبت شده است. تزئینات زمینه این کتیبه‌ها بسیار ساده بوده و به نظر می‌رسد مشابه حکاکی فلس ماهی است. بر دماغه نیز در هر قسمت بخشی از یک کتیبه ثبت شده است. تزئینات زمینه آن نیز مشابه کتیبه‌های هر لنگه است.

تصویر ۷. دق‌الباب برنجی بر لنگه سمت چپ در مدخل مدرسه سابق، مأخذ: نگارندگان.

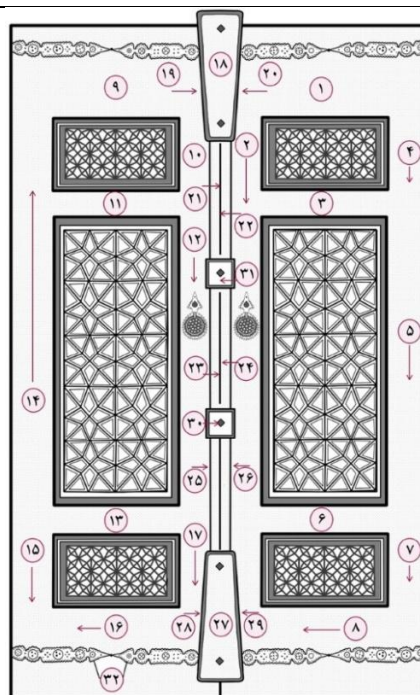
کتیبه‌ها

نوع قلم به‌کاررفته در کتیبه‌ها در قسمت دماغه مشابه رقاع و در بخش‌های دیگر هر دو لنگه مشابه ثلث است و ترتیب قرارگیری کتیبه‌ها در هر لنگه به شرح زیر:

جدول ۱. کتیبه‌های در مدخل مدرسه سابق، مأخذ: نگارندگان.

ردیف	متن کتیبه
۱	اللهم صل علی محمد النبی و الوصی و البتول و السبطین و السجاد و الباقر و الصادق و الکاظم
۲	و الرضا و التقی و النقی و العسکری و المهدی صاحب‌الزمان صلوات‌الله علیه و علیهم اجمعین، بتاريخ سنه ثلثین و ثمانمائه
۳	وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ، یا محمد یا علی
۴	نَصْرٌ مِنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ ^۳
۵	إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ
۶	وَهُمْ رَاكِعُونَ
۷	أَنَا مَدِينَةُ الْعِلْمِ وَعَلَى بَابِهَا
۸	قد امر بترتیب هذه الابواب علاء‌الدین بن بادشاه ^۵ الحسینی القمی ^۶ تجاوز الله عن سیئاته
۹	قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعْزِزُ مَنْ تَشَاءُ وَتَدْلِلُ مَنْ تَشَاءُ يَبْدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ ^۷
۱۰	خیر الکلام ذکر الملک العلام، بِسْمِ اللَّهِ
۱۱	الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ
۱۲	لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا
۱۳	خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ
۱۴	وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاعَاتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدْ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى لَا انْفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ^۸
۱۵	لَا تَقْتُلُوا مَنْ رَحِمَهُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا ^۹
۱۶	یا مفتاح الابواب و صانع اشیا در خلائق عالم بلطف خود بگشا
۱۷	می‌رسد بر در آهنین از حضرت یزدان ندا (زائرانش) ^{۱۰} را که طِبُّنُمْ فَأَدْخُلُوهَا خَالِدِينَ ^{۱۱}
۱۸	(....) چو شبی کز درگاه او ببرد (....) ادخلوها بسلام آمین ^{۱۲}
۱۹	حور اگر دیده بدین روضه کند روزی باز، کند از شرم در روضه‌فردوس فراز ^{۱۳}
۲۰	نالیدن ز خویش باید کرد هر چه برماست ز کرده ماست
۲۱	علی محمد باقر
۲۲	هر چه خواهی بصدق دل بطلب
۲۳	بر (....) آنکس علم شود

۲۴	(....) تو بروید باستین
۲۵	ای ساکنان جاه، تُرا شد آستان
۲۶	و ای طالبان راه، ترا جان در آستین
۲۷	إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا ^{۱۴}
۲۸	عمل استاد عبدالعزیز و حسین بتاریخ ثلثین و ثمانمائه
۲۹	از اهل خدا دور مشو ای دل من، هر که دورست از گردن بخدا نزدیکست
۳۰	لا تنس ^{۱۵} ، العینه، تکرار نام علی چهار مرتبه
۳۱	یا حسین، یا حسن، تکرار نام علی چهار مرتبه
۳۲	بنده سلطان، ۷۱۹، عو(....)، ۸۳۰ ه

نقوش

این در چوبی در هر لنگه سه قاب مشابه دارد. قاب افقی بالای آن شامل گره هشت لوزی با تزیینات آزاره‌بندی دایره‌ای است. قاب عمودی پایین نیز گره هشت و چهار لنگه تخم‌دار دارد که با نقوش اسلیمی خیلی ساده تزیین شده است. اطراف قاب‌ها یک فضای خالی وجود دارد که کتیبه‌ها در آن نوشته شده‌اند و زمینه آن دارای حکاکی شبیه به فلس‌ماهی است.

تزیینات دماغه نیز سه بخش دارد؛ بخش دوزنقه‌ای شامل کتیبه و قاب‌های آزاره‌بندی، بخش استوانه‌ای دارای شش قاب مثلثی با نقوش منحنی ساده و قاب‌های آزاره‌بندی است. هم‌چنین دو مربع با فاصله یکسان روی استوانه قرار دارند که شامل گل‌های چهارپر (چهار «علی» گردان) و قاب‌های آزاره‌بندی هستند (تصویر ۸).

تصویر ۸. چهار «علی» گردان بر دماغه لنگه سمت راست در مدخل مدرسه سابق، مأخذ: نگارندگان.

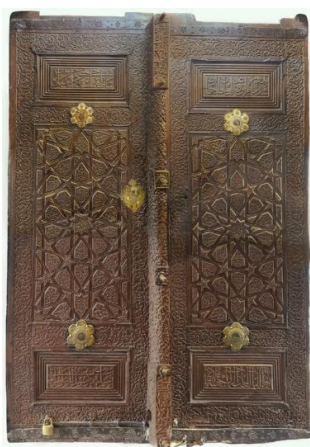
تزیینات فلزی لنگه سمت راست شامل یک دق‌الباب، شش گل‌میخ ساده و دو بست افقی در بالا و پایین است. این دق‌الباب دارای یک پولک گرد با کنگره‌های تیز و دایره‌های توخالی است، تاج پولک به شکل سرو و کوبه آن نقوش دایره‌ای دارد و مرکز پولک نیز محدب و با دایره‌های توخالی پر شده است.

مشابه همین دق‌الباب در لنگه دیگر نیز نصب شده است. بست‌های افقی بالا و پایین هر لنگه از دو تکه تشکیل شده‌اند که هر تکه سه دایره برجسته و دو نقش سرو کنگره‌دار در ابتدا و انتها دارد. زمینه دایره‌ها نیز با دایره‌های توخالی کوچک‌تر تزیین شده است و نقوش و ساخت آن‌ها مشابه دق‌الباب است. لنگه سمت چپ نیز دو چفت ساده و بدون تزیین در قاب بیرونی خود دارد.

۲-۵. در ورودی رواق صفه‌الصفاء (ورودی برادران)

در ورودی صحن صفاء، که روبه‌روی ضریح سلطان‌علی‌بن محمدباقر (ع) قرار دارد، به شکل قاب و صفحه ساخته شده است. هر لنگه سه قاب مستطیلی دارد که دو قاب بالا و پایین، افقی و قاب

میانی، عمودی است. قاب‌های افقی حاوی کتیبه هستند و قاب عمودی با گره ده توند (دو پنج گُند)، با زمینه نقوش گیاهی و اسلیمی به روش آلت و لقط ساخته شده است. در حاشیه اطراف قاب‌های افقی، نه قاب پلکانی در اندازه‌های مختلف و بدون تزیینی قرار گرفته است. در قاب لایه آخر، هر چهار گوشه یک بست فلزی با تاجی شبیه به سربند لاله‌ای نصب شده است. زمینه اطراف قاب‌ها در هر دو لنگه با نقوش گیاهی، ترکیبی از سربندهای اسلیمی و گل‌های ختایی، به صورت گردان تزیین شده است.

تصویر ۹. در ورودی صحن صفا، مأخذ: نگارندگان.

لنگه سمت چپ یک دماغه استوانه‌ای دارد که دو قسمت بالا و پایین آن مستطیل شکل است و وجه روبه روی آن شامل دو کتیبه و دو سمت دیگر دارای نقوش گیاهی است. بخش استوانه‌ای نیز با نقوش اسلیمی و ختایی تزیین شده است. دو قاب مربعی برجسته با فاصله یکسان روی این استوانه قرار دارد که بر هر کدام یک گل میخ فلزی نصب است. این گل میخ‌ها مجموعاً شش بار روی دماغه تکرار شده‌اند. پولک این گل میخ‌ها به شکل گل شش پر کنگره دار است که فاصله بین گل‌برگ‌ها با دایره‌های توخالی تزیین شده و در مرکز آن یک استوانه با قسمت خارجی شبیه به گل هشت پر قرار گرفته است.

در هر لنگه، در حد فاصل قاب افقی بالا و پایین با قاب عمودی، یک پولک محدب به شکل گل شش پر نصب شده که کتیبه‌هایی به خط نستعلیق روی آن حکاکی شده است. در مجموع چهار پولک بر این در نصب شده که دو پولک قاب پایین دارای تزیینات یکسان است، اما پولک‌های قاب بالایی تزیینات ساده‌تری دارند. هم‌چنین روی لنگه سمت چپ، در حاشیه کنار دماغه، یک پولک با چهار تاج به شکل سربند لاله‌ای نصب شده که به نظر می‌رسد بخشی از

یک دق الباب است که قسمت کوبه آن موجود نیست. در وسط این پولک و در یک قاب دایره‌ای، کتیبه‌ای به خط نستعلیق نوشته شده است. نکته قابل ذکر این است که روی بدنه این پولک و همچنین در مرکز هر چهار پولک گل شش‌پر، حفره‌ای وجود دارد که نشان می‌دهد احتمالاً در گذشته تزییناتی وجود داشته است، اما امروزه موجود نیست.

در بالا و پایین هر دو لنگه یک نوار فلزی با نقوش اسلیمی برای استحکام نصب شده است. جزئیات فلزی دیگری مانند میخ‌های دایره‌ای مسطح در حاشیه قاب‌ها دیده می‌شود که با نقوش زمینه هماهنگ هستند. در قسمت پایین لنگه سمت راست، دو چفت و دو بست فلزی ساده نیز نصب شده است. با توجه به این که در، در مکانی پررفت‌وآمد نصب شده، بخشی از بدنه آن فرسایش یافته است؛ برای مثال، قاب پایین هر دو لنگه دارای شکاف است، تعدادی از لقطه‌ها در قاب میانی شکسته‌اند، جای سوختگی و چند حفره نیز بر بدنه در مشاهده می‌شود و حکاکی‌های دایره‌ای حاشیه قاب‌ها کم‌رنگ شده و وضوح خود را از دست داده‌اند (جدول ۳).

کتیبه

این در مجموعاً یازده کتیبه دارد که چهار کتیبه بر پولک‌ها و شش کتیبه دیگر بر دماغه و قاب‌های افقی ثبت شده‌اند. نوع قلم به‌کاررفته در کتیبه‌ها در قسمت دماغه مشابه ثلث - رقا و در بخش‌های دیگر هر دو لنگه مشابه ثلث است و ترتیب قرارگیری کتیبه‌ها در هر لنگه به شرح زیر:

جدول ۲. کتیبه‌های در ورودی صحن صفا، مأخذ: نگارندگان.

متن کتیبه	مکان کتیبه روی در طبق شماره
۱ شد تمام این در بدور عدل سلطان جهان	
۲ شاه طهماسب ^{۱۶} حسینی نائب صاحب زمان	
۳ تقریباً بهذا الباب الی باب الرحمه الرحیمیه غلام	
۴ شاه مش (حسن) ^{۱۷} دوربیگ ^{۱۸} بن المرحوم علی بیگ تکلو ^{۱۹} فی ۹۵۰.	
۵ ساخت این در را شاه بمهر در تاریخ ظن ^{۲۰}	
۶ بنده سلطان علی محمود مولانا حسن	
۷ یا قاضی الحاجات، وقف سلطان علی، امام محمد باقر علیه السلام،	
۸ نمود این عمل را آقا علی، دوات گر خلاف کند، بلعنت خدا گرفتار شوند.	
۹	

۱۰	وقف سلطان، علی محمد باقر، نمود این عمل، میرزا آقا علی، بلعت خدا و ملانک، گرفتار شود
۱۱	بسم الله الرحمن الرحيم اکبر قدیم خان کاشی، آقا علی ریخته گر ابن آقا صدر ^{۲۱} وقف سلطان‌علی امام محمد باقر نمود این در راه، خلاف کننده به لعنت خدا گرفتار شود.

نقوش

نقوش زمینه هر دو لنگه در حاوی نقوش اسلیمی و ختایی گردان است که به صورت تکرارشونده، انعکاسی و با ترکیب دو تکنیک منبت مقعر و تخت ساخته شده. این ترکیب از کنار هم قرار گرفتن دو چنگ اسلیمی و گل‌های چهار، پنج و هشت‌پر تشکیل شده است و در زمینه آن نیز نقاط ریزی به صورت فرورفته مشاهده می‌شود. نقش زمینه گره در قاب عمودی هر دو لنگه یکسان است، اما نقوش به کاررفته در آلت‌ها با نقوش زمینه حاشیه در متفاوت است. برای مثال ستاره‌های پنج‌پر با گل‌های پنج‌پر به صورت گردان پر شده و شمسۀ ده‌مرکز با سربند اسلیمی (ترکیبی از سربند لاله‌ای و صنوبری) تزیین شده است. شش‌بندی‌های اطراف شمسۀ مرکزی یکی در میان با نقوش ختایی و اسلیمی تزیین شده‌اند که ختایی‌ها شامل گل‌های چندپر و اسلیمی ترکیبی از دو سربند صنوبری بوده که جهت آن به سمت مرکز شمسۀ است.

تصویر ۱۰. تزیینات گیاهی و هندسی در صفه‌الصفاء، مأخذ: نگارندگان.

دماغه استوانه‌ای نیز دارای نقشی متفاوت از سایر نقاط است و از ترکیب اسلیمی خرطومی و سربند صنوبری و مثلثی در کنار گل شاه‌عباسی، گل‌های چندپر و گل پروانه‌ای تشکیل شده که جهت آن به سمت بالا قرار دارد. هم‌چنین دو مربع که روی این استوانه به صورت برجسته

قرار دارند، با گل‌های چندپر گردان تزئین شده‌اند و مستطیل‌های بالا و پایین دماغه، از جهت روبه‌رو دارای کتیبه هستند و در دو سمت دیگر نقوشی مشابه با استوانه دماغه دارند.

تصویر ۱۱. تزئینات دماغه در صفا، به ترتیب اطراف مستطیل بالا، مربع وسط، استوانه مرکزی، ماخذ: نگارندگان.

جدول ۳- تزئینات فلزی در ورودی صحن صفا، ماخذ: نگارندگان.

نام	مکان	تصویر	بازطراحی
گل میخ	دماغه		
پولک	قاب پایین		
	قاب بالا، راست		
	قاب بالا، چپ		

		لنگه چپ	دق الباب
		حاشیه قاب‌ها	بست با تاج سرپند لاله‌ای
		بالا و پایین هر دو لنگه	بست افقی

۲-۶. در مسجد پشت سر مرقد «چراغ‌خانه»

در بازدید میدانی‌ای که صورت گرفت، اثری از در تاریخی شمالی «چراغ‌خانه» وجود نداشت. مسجد زیبایی در پشت سر مرقد است که در آن در چراغ‌خانه معروف است و بر این در آیه‌الکرسی و اسامی چهارده معصوم و آیاتی از قرآن نوشته شده است (نراقی، ۱۳۸۲: ۱۴۱). «این در دارای دو لنگه، سرپا مثبت‌کاری شده است و دارای کتیبه‌های افقی و عمودی به خط ثلث ممتاز و برجسته با تنگه‌های قاب‌بندی و خوانچه‌سازی و دارای نازک‌کاری‌های فنی و شاهکارهای هنری و از آثار سال ۷۹۴ ه. ق هم‌زمان با کاشی‌کاری مرقد و مربوط به زمان سلطان منصور آل مظفر است و بانی آن سید محمود رضوی متولی مشهد بوده است. ولی متأسفانه در اثر سقوط شمع قسمتی از آن سوخته و نیازمند تعمیرات است» (قرچانلو، ۱۳۸۴: ۸۰). همچنین فرخیار اظهار داشته: «در ورودی به چراغ‌خانه (در جبهه شمالی) به‌علت صدمات زیاد امکان نصب طلق نداشت» (فرخیار، ۱۳۶۹: ۱۰۴).

در چهارچوب یک لنگه این در، آیه‌الکرسی و سوره اخلاص، و در حاشیه لنگه دیگر در صلوات کبیر بر معصومین و در پایان آن و «علی صاحب الزمان و قاطع البرهان و خلیفه الرحمن، ص صلوات الله و سلامه علیهم اجمعین، کتبه فی تاسع عشرین من جمادی الاول اربع و تسعین و سبعمائه». روی قاب‌های در این عبارات مثبت‌کاری شده‌اند: «ادخلوها بسلام آمین»، «وقف علی مشهد المقدس المعطر المنور علی الإمام المفترض الطاعة محمد الباقر علیه السلام»، «العبد الراجی به رحمه ربنا الغنی استادان عباد علی و استاد فخر نجار کاشی»، «کاتبها العبد علی علوی حافظ»، «قد أمر بترتیب هذه الباب الشریفة محمود بن محمد امیر الرضوی» (نراقی، ۱۳۴۸: ۱۳۲-۱۳۳).

۳. تحلیل تاریخی و مضمونی

پس از بررسی‌های انجام‌شده از درهای چوبی، نتایج زیر به دست آمده است:

۳-۱. در مدخل مدرسه سابق (۸۳۰ ه.ق):

آثار چوبی متعددی از دوره تیموری در کاشان یافت شده، که شامل تعداد زیادی در و صندوق چوبی در امام‌زاده‌های این از این دوره تاریخی، علی‌الخصوص پس از قرن ۹ ه.ق است که بیانگر اهمیت ساخت و مرمت بناهای مذهبی در این دوره تاریخی است.

در این دوره بر درها و صندوق‌های چوبی تزیینات گیاهی با موقعیت انتزاعی، در کنار خطاطی به چشم می‌خورد (شیخی، ۱۴۰۴ الف: ۴۲). در مدخل مدرسه سابق نیز تزیینات و ترکیبات دوره تیموری را دارد و عمده تزیینات این در را می‌توان کتیبه در نظر گرفت. قلم کتیبه‌ها در بخش‌هایی مشابه رقاع و در دیگر بخش‌ها ثلث است، اما تزیینات زمینه‌ای ساده و کتیبه‌ها به قلمی جلی و درشت نوشته شده‌اند.

مضامین کتیبه‌ها

هشت آیه از سوره‌های مختلف قرآن: آیه ۱۳ سوره صف، آیه ۵۵ سوره مائده، آیه ۲۶ سوره آل‌عمران، آیه‌الکرسی، آیات ۲۵۵ و ۲۵۷ سوره بقره، آیه ۳۵ سوره زمر، آیه ۱۵ سوره حجر، آیه ۳۳ سوره احزاب، آیه ۷۷ سوره قصص.

اسامی اهل بیت: محمد، باقر، حسین، حسن (یک مرتبه)، علی (ده مرتبه)، محمد (دو مرتبه). صلوات خاصه بر پیامبر و ذکر دو حدیث: «خَيْرُ الْكَلَامِ ذِكْرُ الْمَلِكِ الْعَلَامِ»، «أَنَا مَدِينَةُ الْعِلْمِ وَعَلَىٰ بَابِهَا».

نام حضرت علی بیش‌ترین تکرار را در کتیبه‌ها دارد و بیانگر ارادت شخص سازنده به حضرت علی است. یکی از این موارد ذکر نام «علی» به صورت چلیپا در یک مربع در هر دو لنگه است که خود نمایانگر امامان شیعه بوده است. هم‌چنین ثبت صلوات خاص، که به نام چهارده معصوم پرداخته، بیانگر افکار و عقاید شیعی است که بر این در ثبت شده. آیات قرآن نیز دارای مفاهیمی هم‌چون نشانه‌های مؤمن، امید به رحمت خداوند، اهل بیت و نام‌بردن برخی القاب و اسماء الهی است.

نام نجار سازنده «استاد عبدالعزیز و همکار او حسین» معرفی شده و نام واقف «علاءالدین حسینی قمی» است. هفت بیت شعر نیز در بین کتیبه‌ها دیده می‌شود. این اشعار به مفاهیمی چون

اعمال انسانی در این دنیا، طلب حاجت و ستایش شخص امام‌زاده اشاره دارد. هم‌چنین در هر دو لنگه این در تاریخ ساخت ثلثین و ثمانمائه (۸۳۰ ه.ق) ذکر شده است که مصادف با حکومت شاهرخ تیموری در ایران است. نگاه متمایز تیموریان به اصناف و اهل دین موجب شد تا بسیاری از ابنیه دینی باقی بماند. «شاهرخ نیز با طبعی لطیف و متعادل سازنده‌ای بی‌دریغ بود که به‌لحاظ کمال و معرفت دوران طلایی تیموری را رقم زد... ابنیه و امکنه دینی مطلوب فرمانروایان تیموری مأمنی بود که مرمت و تزیین آن‌ها امیدی بود تا محبت عامه مردم را جلب کرده و از برکات آن مقدسات بهره‌مند شوند» (شیخی، ۱۴۰۴ الف: ۴۱).

تزئینات

یکی از تزئینات این در نقش هندسی است که در قاب عمودی مرکز هر دو لنگه قرار گرفته، شامل گره هشت و چهار لنگه است که با نقوش اسلیمی ساده تزیین شده. در قرآن و روایات شیعی به جفت‌های متضاد اشاره شده است، در قرآن می‌فرماید: «ثمانیه ارواح» (اعراف: ۲۳). اما مهم‌ترین آیه‌ای که در قرآن درباره نمادگرایی این عدد وجود دارد آیه ۱۷ از سوره حاقه است و به عرش لایزال الهی اشاره می‌کند که هشت فرشته آن را حمل می‌کنند: «و یحمل عرش ربک فوقهم يومئذ ثمانية» (حسینی، فراشی‌ابرقویی، ۱۳۹۲: ۳۴). نکته قابل توجه در مورد این گره آن است که این چهارضلعی با چهار مثلث متساوی‌الساقین و دو لوز پر شده است.

۳-۲. در ورودی رواق صفه‌الصفاء (۹۵۰ ه.ق): این در بر خلاف در مدخل مدرسه، دارای آیات قرآن، احادیث و اسامی اهل‌بیت نیست و بیش‌تر به اطلاعات تاریخی و نقوش تزیینی پرداخته است.

مضامین کتیبه‌ها

از یازده کتیبه ثبت‌شده بر در صفه‌الصفاء، چهار کتیبه که بر پولک‌ها نوشته شده، دارای مفاهیم یکسان تاریخی شامل نام هنرمند، واقف و شخص امام‌زاده است. در دیگر کتیبه‌های قاب بالا و پایین نیز اطلاعاتی از نام شاه، تاریخ و واقف آمده است.

با توجه به نام شاه‌طهماسب که بر لنگه سمت چپ در ثبت شده است و اشاره به نام علی‌بیگ تکلو، می‌توان دریافت که شخصی وابسته به خاندان صفوی در این بازه زمانی در منطقه کاشان و اردهال حکومت می‌کرده است.

شاه‌طهماسب در سال ۹۲۰ ه.ق متولد شد و در دو سالگی به عنوان حاکم اسمی هرات به آنجا فرستاده شد. وی در سال ۹۳۰ ه.ق هنگامی که ده سال بیش‌تر نداشت در تبریز جانشین پدر شد. دوران حکومت شاه‌طهماسب از همان ابتدا فراز و فرودهای متعددی داشت. در حدود سال ۹۴۰ ه.ق وی تلاش کرد با تنزل دادن جایگاه قزلباش‌ها در مقامات دولتی قدرت اداره کشور را به دست گیرد. در حدود همان سال برخی مقامات دولتی را به افراد ایرانی واگذار کرد و توجه خود را به فرهنگ ایران نشان داد. شاه‌طهماسب همانند پدرانش اعتقاد شدیدی به اصول طریقت صفوی داشت و از تشیع به عنوان شالوده و یکی از پایه‌های حکومت خود استفاده کرد (Savory, 1961:72).

هنر منبت‌کاری ایرانی در زمان حکومت شاه‌طهماسب مانند اوضاع سیاسی و اجتماعی آن در چند مرحله شکل گرفت و رشد کرد. در سال‌های ۹۳۰ ه.ق تا ۹۶۰ ه.ق آثاری در اصفهان و نواحی اطراف آن باقی مانده است. برای مثال در منبت امامزاده عطابخش کاشان که مربوط به سال ۹۵۹ ه.ق است و دو در در موزه آستان قدس رضوی موجود است که کتیبه‌های آن به خط ثلث منبت‌کاری شده و مربوط به سال ۹۵۲ ه.ق، ساخته خان‌عباس سلطان‌آبادی است. از ویژگی‌های منبت منسوب به این بازه زمانی استفاده از کتیبه‌هایی به خط ثلث با در نظر گرفتن نقش هندسی به عنوان نقش اصلی بوده است. هم‌چنین مهم‌ترین نقش هندسی این آثار طرحی موسوم به گره ده تند است. اشیا منبت‌شده این دوره در آران و بیدگل کاشان نیز دارای همین طرح هستند (کیان‌مهر و انصاری، ۱۳۸۳: ۳۶-۳۷).

تزئینات

گره شمسه ده که در مرکز دو لنگه با نقوش گیاهی تزئین شده است نیز خود دارای مفاهیم متعددی است. هم‌چنین نوع تزئینات گیاهی حاشیه‌ها پیچیده‌تر از در مدخل مدرسه سابق است و شاهد ترکیب نقوش اسلیمی و ختایی با یک‌دیگر هستیم.

یکی دیگر از نکاتی که در توصیف تزئینات و جزئیات حاشیه این در می‌توان در نظر گرفت، شباهت این حاشیه و استفاده از نقوش اسلیمی و ختایی در اندازه‌های مختلف به صورت گردان با حاشیه قالی‌های باقی‌مانده از دوره شاه‌طهماسب صفوی است. از آن‌جاکه دوره شاه‌طهماسب

نسبت به دوره شاه اسماعیل دوره قطعیت بیش‌تر در سبک مشخص در ترکیب عناصر بصری دوره تیموری و صفوی، و بومی‌سازی این عناصر است، در این زمان گل‌های سبک چینی خاصیتی ایرانی و تغییر شکل یافته می‌گیرند و با قابلیت تصویری ایرانی در هنرهای بصری استفاده می‌شوند. جدای از ساختار کلی فرش‌ها، استفاده از نقش مایه‌های شاخص هم‌چون گل‌های شاه‌عباسی، اسلیمی‌های ابری و درختان سرو متداول بوده است (صباغ‌پور و شایسته‌فر، ۱۳۸۹: ۴۳).

حال جزئیات به‌کاررفته در ساختار این در نیز مشابه موارد بالا بوده و شاهد استفاده از گل شاه‌عباسی، ایجاد ساختار درخت سرو، شش‌بندی‌های اطراف شمسه هستیم. هم‌چنین با استناد یکی از قالی‌های باقی‌مانده از این دوره با عنوان قالی نقش گلدانی مربوط به قرن شانزدهم میلادی، قاب‌بندی اسلیمی‌ها در حاشیه و تکرار نقش و ترکیب اسلیمی و ختایی به‌کاررفته در این قالی شباهت زیادی به حاشیه این در دارد.

۴. نتیجه‌گیری

در پاسخ به سؤال: درهای متعلق به دوره‌های تیموری و صفوی در امام‌زاده سلطان‌علی (ع) دارای چه مضامین کتیبه‌ای هستند؟ کتیبه‌های در مدخل مدرسه سابق، بیش‌تر به محتوای دینی، علی‌الخصوص محتوای شیعی پرداخته شده و از آیات و احادیث قرآن در تزیینات اصلی بهره برده شده است. تأکید بر محتوای تاریخی و ثبت نام واقف، هنرمند، سال ساخت به‌صورت دقیق دیده می‌شود. هم‌چنین از ویژگی‌های مثبت تیموری در این در استفاده گسترده از طرح‌های مختلف در تزیینات بوده است.

در کتیبه‌های در ورودی رواق صفه‌الصفاء، محتوا و اطلاعات تاریخی غالب است و نام هنرمندان سازنده، واقفان، پادشاه وقت و تاریخ ساخت دقیقاً ثبت شده، هم‌چنین شاهد استفاده از القاب و عناوینی هستیم که در دوره صفویه متداول بوده است.

در پاسخ به سؤال دوم: چه نوع تزییناتی روی این درها اجرا شده است؟ عمده تزیینات در مدخل مدرسه سابق کتیبه و تزیینات اسلیمی ساده در بستر تزیینات هندسی است و شاهد جزئیات و استفاده از نقوش ختایی نیستیم. اما در ورودی رواق صفه‌الصفاء، ترکیب نقوش هندسی، اسلیمی و ختایی در قاب‌بندی‌های متعدد، در کنار تزیینات فلزی، نشان‌دهنده تأثیر هنر دوره صفوی بر سبک مثبت‌کاری کاشان است و به‌وضوح می‌توان تفاوت جزئیات این درها را مشاهده

کرد. هم‌چنین در استفاده از نقوش هندسی و گیاهی در این درها نیز به مفاهیم شیعی و اهل‌بیت اشاره شده است.

پی‌نوشت‌ها

۱. صفه: ایوان، شاه‌نشین
۲. صفه‌الصفاء: نام محلی است در دامنه کوه سرخاب به تبریز (دهخدا، ۱۳۷۷، ۱۴۹۸۵).
۳. آیه ۱۳ سوره صف.
۴. آیه ۵۵ سوره مائده.
۵. مرکب است از باد یا پاد و شاه؛ پاد به معنی پاسبانی و پائیدن نیز آمده، و لفظ شاه به معنی خداوند است (دهخدا، ۱۳۷۷، ۵۳۲۷).
۶. سید علاءالدین محمد بن محمد حسینی (متوفی ۸۵۰ ه.ق) ملقب به نقیب‌النقباء به امر شاهرخ تیموری، به این نام شهرت یافته است (همایی، ۱۳۹۸: ۷۳).
۷. آیه ۲۶ سوره آل عمران.
۸. آیه الکرسی، ۲۵۷-۲۵۵ سوره بقره.
۹. آیه ۳۵ سوره زمر.
۱۰. به طور واضح قابل خواندن نبود، حدس زده می‌شود این کلمه باشد.
۱۱. آیه ۲۴ سوره زمر.
۱۲. آیه ۱۵ سوره حجر.
۱۳. شعر: سلمان ساوجی.
۱۴. آیه ۳۳ سوره احزاب.
۱۵. آیه ۷۷ سوره قصص.
۱۶. شاه طهماسب صفوی در سال ۹۱۹ ه.ق در روستای شهاب‌آباد اصفهان متولد و در سال ۹۳۰ ه.ق به سلطنت رسید.
۱۷. مشهدی، نوعی لقب به معنی کسی که به مشهد سفر کرده است.
۱۸. احتمال می‌رود با توجه به شباهت نام دوربیگ ذکر شده بر در صفه‌صفا این فرد باشد. دوربیگ: دوره‌بیگ (دده‌بیگ) حاکم قزوین، ساوه، ساوج بلاغ، ری و خوار بود (نصیری و همکاران، ۱۳۷۹: ۲۹۵).
۱۹. قوم تکلو نام طایفه‌ای است که دولت صفوی را به وجود آوردند (بهار، ۱۳۵۳: ۳۸-۳۵).
۲۰. ظن: به درستی دانستن، اعتقاد محکم (دهخدا، ۱۳۷۷: ۱۵۶۳۵).
۲۱. در یکی از اسناد باقی‌مانده از مشهد امامزاده اردهال نام آقا سید میرزا صدر به عنوان متولی ثبت شده است (باریکر سفی، ۱۳۹۴: ۲۶۰).

منابع

- باریکرسفی، مهدی. (۱۳۹۴). واکاوی کتابچه موقوفات بقعه امامزاده علی بن محمد الباقر علیه السلام (مشهد اردهال کاشان). نشریه وقف میراث جاویدان. ۹۱. ۲۵۹-۲۸۰.
- بهار، محمدتقی. (۱۳۵۵). سبک شناسی. جلد ۳. تهران: امیر کبیر.
- بلوکباشی، علی. (۱۳۸۳). تاریخ فرهنگ هنر. تهران: انتشارات سازمان فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- حسینی، سیدهاشم و فراشی ابرقویی، حسین. (۱۳۹۳). تحلیل جنبه های نمادین شیعی در تزیینات مسجد جامع یزد. نگره. ۲۹. ۳۳-۴۳.
- راوندی، ابوالرضا. (۱۳۳۴). دیوان. تصحیح سید جلال‌الدین ارموی. تهران: مجلس.
- رشیدالدین، فضل‌الله و روشن، محمد. (۱۳۹۲). جامع التواریخ (تاریخ ایران و اسلام). جلد ۳. تهران: میراث مکتوب.
- سیوری، راجر. (۱۳۷۴). ایران عصر صفوی، ترجمه کامبیز عزیزی. تهران: نشر مرکز.
- شهیدی، جعفر و معین، محمد و دهخدا، علی‌اکبر. (۱۳۷۷). لغت‌نامه. جلد ۱۶. ایران: دانشگاه تهران.
- شیخی، علیرضا. (۱۴۰۴ الف). نویافته‌هایی در تبیین ویژگی‌های هنری منبت چوب سبک تیموری. پیکره، ۱۴(۴۰). ۳۷-۵۷.
- شیخی، علیرضا و کیان‌فرد، مریم. (۱۴۰۴ ب). بازخوانی مضمونی کتیبه درهای چوبی بقاع متبرکه کاشان. فصلنامه نگره، ۲۰(۷۴). ۱۶۷-۱۸۹.
- شیخی، علیرضا. (۱۴۰۳). تبیین ویژگی‌های هنری و فنی منبت چوب قرون هفتم و هشتم هجری قمری ایران. هنرهای صناعی ایران، ۲(۲). ۷۵-۲۴.
- صادقی‌علوی، محمود. (۱۴۰۳). بررسی قدیمی ترین سند تاریخی در رابطه با مشهد امامزاده علی بن باقر(ع). پژوهش‌نامه تاریخ‌های محلی ایران. (۲۴). ۶۵-۷۴.
- صباغ‌پور، طیبه و شایسته‌فر، مهناز. (۱۳۸۹). بررسی نقش مایه نمادین پرنده در فرش های صفویه و قاجار از نظر شکل و محتوا. نگره. ۵(۱۴). ۳۹-۴۹.
- فرخیار، حسین. (۱۳۶۹). مجموعه تاریخی مذهبی مشهد اردهال. تهران: هیئت امناء سلطان علی بن محمد باقر(ع).
- قرچانلو، حسین. (۱۳۸۴). امامزاده سلطان علی مشهد اردهال. نشریه وقف میراث جاویدان. ۵۲.

قمی، حسن بن محمد، انصاری قمی، محمدرضا، و قمی، حسن بن علی. (۱۳۸۵). تاریخ قم. جلد ۱. قم: کتابخانه بزرگ حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی (ره).
 کااوند، سمانه. (۱۴۰۱). قالی به مثابه عنصر فرهنگی در مناسک نمادین قالیشویی مشهد اردهال. *دوفصلنامه علمی کاشان‌شناسی*. (۱۵) ۲. ۱۴۹-۱۶۶.
 کیانمهر، قباد، انصاری، مجتبی. (۱۳۸۳). منبت‌کاری ایران در قلمرو شاه طهماسب صفوی. *نشریه جلوه هنر*. ۲۳۴-۴۹.
 مشهدی‌نوش آبادی، محمد. (۱۳۸۴). جغرافیای تاریخی منطقه کاشان در تاریخ قم. *کاشان‌شناخت*. (۱) ۱. ۸۸-۱۰۱.
 نراقی، حسن. (۱۳۸۲). *آثار تاریخی شهرستانهای کاشان و نطنز*. جلد ۱. تهران: انجمن آثار و مفاخر فرهنگی.
 نصیری، محمدرضا و خورشاه بن قباد و هانهدا، کویچی. (۱۳۷۹). *تاریخ ایلچی نظام شاه*. جلد ۱. تهران: انجمن آثار و مفاخر فرهنگی.
 همایی، جلال‌الدین و همایی، ماهدخت بانو. (۱۳۹۸). *تاریخ اصفهان*. جلد ۱. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

Savory, R. M. (1961). The principal offices of the Safawid state during the reign of Shah Tahmasp I (930-84/152476). *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 24(1), 65-85.

References

- Bahar, M. T. (1976). *Sabk-shenasi* (Vol. 3). Tehran: Amir Kabir. (In persian)
 Barikrasafi, M. (2015). An analysis of the endowment booklet of the shrine of Imamzadeh Ali ibn Muhammad al-Baqir (Mashhad-e Ardehal, Kashan). *Vaqf-e Mirath-e Javidan Journal*, 91, 259-280. (In persian)
 Farrokhyar, H. (1990). *Majmoue-ye Tarikhi-Mazhabi-ye Mashhad-e Ardehal [The Historical-Religious Complex of Mashhad-e Ardehal]*. Tehran: Heyat-e Omana-ye Soltan Ali ibn Mohammad Baqir (AS). (In persian)
 Hosseini, S. H., & Farashi Abarkouei, H. (2014). Analysis of Shiite symbolic aspects in the decorations of Yazd Jameh Mosque. *Negareh*, 29, 33-43. (In persian)
 Homayi, J., & Homayi, M. B. (2019). *Tarikh-e Esfahan [History of Isfahan]* (Vol. 1). Tehran: Institute for Humanities and Cultural Studies. (In persian)
 Kafili, H., Habibi, M., & Shahroudizadeh, M. R. (2017). *Mozehha-ye Astan-e Qods-e Razavi [The Museums of Astan-e Qods-e Razavi]*. Tehran: Research Institute of Cultural Heritage and Tourism. (In persian)
 Kakavand, S. (2022). The carpet as a cultural element in the symbolic rituals of carpet-washing at Mashhad-e Ardehal. *Kashanshenasi Biannual Scientific Journal*, 2(15), 149-166. (In persian)

- Kianmehr, G., & Ansari, M. (2004). Iranian wood marquetry in the realm of Shah Tahmasp Safavi. *Jelve-ye Honar Journal*, 2, 34–49. (In persian)
- Mashhadi Noushabadi, M. (2005). The historical geography of the Kashan region in the history of Qom. *Kashanshenakht*, 1(1), 88–101. (In persian)
- Naraqi, H. (2003). *Asar-e Tarikhi-ye Shahrestanha-ye Kashan va Natanz [Historical Monuments of the Counties of Kashan and Natanz]* (Vol. 1). Tehran: Anjoman-e Asar va Mafakher-e Farhangi. (In persian)
- Nasiri, M. R., Khorshah ibn Qobad, & Haneda, K. (2000). *Tarikh-e Ilchi-ye Nezam Shah [The History of Ilchi-ye Nezam Shah]* (Vol. 1). Tehran: Anjoman-e Asar va Mafakher-e Farhangi. (In persian)
- Qarechanlou, H. (2005). Imamzadeh Soltan Ali, Mashhad-e Ardehal. *Vaqf-e Mirath-e Javidan Journal*, 52, 75–82. (In persian)
- Qomi, H. ibn M., Ansari Qomi, M. R., & Qomi, H. ibn A. (2006). *Tarikh-e Qom [History of Qom]* (Vol. 1). Qom: Ayatollah al-Uzma Mar'ashi Najafi Grand Library. (In persian)
- Rashid al-Din, F., & Roshan, M. (2013). *Jame al-Tavarikh (Tarikh-e Iran va Eslam) [Compendium of Chronicles (History of Iran and Islam)]* (Vol. 3). Tehran: Miras-e Maktoub. (In persian)
- Ravandi, A. (1955). *Divan* (S. J. Ormavi, Ed.). Tehran: Majles. (In persian)
- Sabbaghpour, T., & Shayestehfar, M. (2010). An examination of the symbolic bird motif in Safavid and Qajar carpets in terms of form and content. *Negareh*, 5(14), 39–49. (In persian)
- Sadeghi Alavi, M. (2024). An examination of the oldest historical document related to the shrine of Imamzadeh Ali ibn Baqir (AS). *Pazhouheshnameh-ye Tarikhha-ye Mahalli-ye Iran*, 2(24), 65–74. (In persian)
- Savory, R. (1995). *Iran-e Asr-e Safavi [Iran under the Safavids]* (K. Azizi, Trans.). Tehran: Nashr-e Markaz. (In persian)
- Savory, R. M. (1961). The principal offices of the Safawid state during the reign of Shah Tahmasp I (930–84/1524–76). *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 24(1), 65–85.
- Shahidi, J., Mo'in, M., & Dehkhoda, A. A. (1998). *Loghat-nameh [Dictionary]* (Vol. 16). Iran: University of Tehran. (In persian)
- Sheikhi, A. (2024). Explaining the artistic and technical features of wood marquetry of the 7th and 8th centuries AH in Iran. *Iranian Decorative Arts Journal*, 7(2), 5–24. (In persian)
- Sheikhi, A. (2025). New findings on explaining the artistic features of Timurid-style wood marquetry. *Peykareh*, 14(40), 37–57. (In persian)
- Sheikhi, A., & Kianfard, M. (2025). Thematic reinterpretation of the inscriptions on the wooden doors of the sacred shrines of Kashan. *Negareh Quarterly*, 20(74), 167–189. (In persian)